

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

liefdesverdriet? Ook deze vraag weet Bolognini treffend te beantwoorden: door de ervaring van zich waardeloos en nietig voelen te delen en vooral authentiek menselijk te zijn.

Zijn laatste verhaal doet ons begrijpen waarom we bij voorkeur snelgroeiende bomen in onze tuin planten. Ook dit heeft met narcisme te maken. Het is niet gemakkelijk te verdragen dat bomen meerdere generaties overleven.

Ik hoop dat dit boekje zijn weg naar vele lezers vindt.

Narcissus in Wonderland

Bespreking van

Richard B. Ulman & Harry Paul (2006).
The self psychology of addiction and its treatment — Narcissus in Wonderland.
New York: Routledge.
ISBN 978 1 58391 307 9, 528 pp., €54,40

RONNY VANDERMEEREN

Wanneer men boeken over verslaving doorneemt, wordt meestal vlug duidelijk of de auteurs slechts indirect dan wel vanuit eigen klinische ervaring over dit thema schrijven. Ulman en Paul horen duidelijk bij de tweede categorie, en het feit dat beiden zich bekennen als verslaafden met jarenlange abstinentie en daarbij zonder veel schroom schrijven over eigen tegenoverdrachtsreacties, plaatst hun boek zelfs in de buitencategorie.

Het advies van de auteurs om voorafgaand niet enkel de Narcissusmythe te herlezen maar ook Lewis Carolls *Alice's adventures in Wonderland* en *The strange case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde* van Louis Stevenson leek mij voor de hand te liggen. Aronofsky's *Requiem for a dream*, een van hun filmadviezen, had ik gezien maar wat de capriolen van Mickey Mouse in Disney's *The sorcerer's apprentice*

mij konden bijbrengen over de psychodynamiek van verslaafden ontging mij aanvankelijk. Mijn interesse was meteen gewekt en werd niet teleurgesteld.

Ulman en Paul brengen een model van verslaving dat zij situeren op het raakvlak van een winnicottiaanse objectrelatietheorie met een kohutiaanse zelfpsychologie.

Naast de drie reeds door Kohut beschreven zelfobjectbehoeften of narcistische scenario's (spiegelend, idealiserend en alter ego) poneren zij een vierde, megalomaan scenario. Hierin ziet men zichzelf als halfgod die controle heeft over zaken of activiteiten die door hun magische kracht in staat zijn om de wetten van de menselijke natuur te wijzigen. Ulman en Paul plaatsen dit scenario binnen het *narcissistic exchange process*.

In een eerste fase van de narcistische ontwikkeling creëert het kind een fantasiewereld waarin de ouders fungeren als archaïsche maar menselijke zelfobjecten. In een tweede fase vormt het kind niet-menselijke zaken en activiteiten om tot (transitionele) zelfobjecten met een gelijksoortig functioneel vermogen. In een derde fase ten slotte trekt het kind zijn narcistische bezetting van dingen en activiteiten terug en richt deze weer op de ouders, die daarop als rijpere menselijke zelfobjecten worden ervaren. Wanneer zorgdragers empathisch ernstig tekortschieten kan een kind in de tweede fase van dit proces vast komen te zitten zodat het zich te veel richt op dingen of activiteiten en mensen vrijwel uitsluit. Normale dingen en activiteiten ondergaan een mutatie, houden op transitionele zelfobjecten te zijn en gaan op een ongezonde manier functioneren als mechanismen die een verslaving op gang kunnen brengen (*addictive trigger mechanisms — ATM*). Dit zijn psychoactieve stoffen of verslavende activiteiten die geen brug meer vormen met de buitenwereld, geen betekenis hebben van wensvervulling, niet verwijzen naar behoeften of relaties, maar louter in het teken staan van gebruik. Bij gezonde zelfobjecten gaat het steeds om een wie, om mensen. Bij ATM's gaat het om een wat en

hoe, om gebruik en niet om relatie. Zelfobjecten zorgen uiteindelijk voor opbouw van psychische structuur, voor ontwikkeling of herstel. ATM's zorgen enkel voor vervorming, eeuwige herhaling en verzwakking. Verslaving valt niet te herleiden tot een narcistische persoonlijkheidsstoornis (NPS) zoals andere zelfpsychologische auteurs deden. Ulman en Paul zien verslaving als een narcistische gedragsstoornis (NGS). Zij onderscheiden deze verwante stoornissen op basis van de overheersende narcistische fantasie. Een NPS is vooral gebaseerd op grootheid-, almachts- of alter-egofantasieën van het zelf in relatie tot een ander persoon die ervaren wordt als menselijk zelfobject. De persoon met een NPS mist het vermogen om relaties aan te gaan met anderen als afzonderlijke individuen met eigen noden en doelen. Een NGS is vooral georganiseerd rond een megalomane fantasie van zaken en activiteiten als *Ersatz*-zelfobjecten waarmee magische controle wordt verkregen over de emotionele toestand van het zelf. Waar bij een NPS de stoornis vooral ligt op het niveau van het denken, voelen en de relatie, betreft de stoornis bij een NGS veel meer het domein van actie en gedrag, omdat dit een noodzakelijk middel is om een megalomane fantasie te activeren. Verslaving als vorm van NGS ontstaat door falen in het gebruik van dingen en activiteiten als niet-menselijke zelfobjecten. De verslaafde misbruikt en verandert ze in ATM's, net zoals Mickey Mouse als leerlingtovenaar met de hoed van de tovenaard voorwerpen in de kamer tot leven brengt en zijn klusjes laat opknappen maar waarbij ook hij de controle hierover verliest. In het wonderland van verslaving worden mensen behandeld als dingen en krijgen dingen mensachtige kwaliteiten. Ulman en Paul noemen dit het 'proces van addictivatie', dat zij naast het klassiek analytische proces van seksualisatie plaatsen. Verslaving is niet geworteld in conflictieuze tendensen van psychoseksuele aard maar in ontwikkelingsstapen van narcistische aard. De verslaafde is daarbij niet zozeer verslaafd aan

het effect van bepaald product of activiteit maar aan de fantasie die hij daarmee wil opwekken, namelijk een megalomane fantasie van controle over de eigen gedachten en gevoelens. De verslaafde is een *control freak* en een *fantasy junkie* die met specifieke psychoactieve middelen of activiteiten specifieke fantasieën opwekt om depressie, angst, woede, schaamte of paniek af te wenden.

De verslaafde leeft innerlijk met een verticale splijting, waarbij niet-geïntegreerde zelffragmenten in het onbewuste blijven bestaan. In de roes beleeft de verslaafde zijn archaïsche, narcistische fantasie van gelukzaligheid. Volgens Ulman en Paul geldt dit voor de vijf voornaamste vormen van verslaving: alcoholisme, drugsverslaving, eetstoornis, dwangmatig gokken en hyperseksualiteit. De auteurs nemen zo duidelijk stelling in een debat binnen de verslavingsliteratuur. Bestaat er een gemeenschappelijke etiologische basis voor de pathogenese van alle vormen van verslaving? Zij geven hierbij een selectief overzicht van de zelfpsychologische literatuur en van auteurs die de zelfpsychologie welgezind zijn. Er wordt veel plaats ingeruimd voor het werk van auteurs die de ideeën van Ulman en Paul lijken te bevestigen of in te leiden, wat soms geforceerd aandoet. Verder blijft het spijtig dat Ulman en Paul hun model uitsluitend plaatsen naast andere Angelsaksische literatuur. Het lacaniaanse denken wordt in het werk van Loose (2002) kort vermeld maar verder laten de auteurs kansen liggen om hun model te verbinden met het werk van belangrijke contemporaine Franse auteurs als Monjaux (1999) en Descombey (2005). Nochtans zijn hier interessante parallellen te trekken.

De uitvoerige theoretische onderbouwing van hun model wordt helaas niet geëvenaard door een even grondige uitwerking van hun therapeutische benadering. In die zin maken de auteurs de titel van hun boek onvoldoende waar: veel *self psychology* maar te weinig *treatment*. Zij hekelen

auteurs wier werk een teveel aan theorie en tekort aan gevalsbeschrijvingen heeft, maar brengen zelf slechts zes uitvoerige casussen.

Ondanks enkele minpunten beschouw ik dit boek als een van de belangrijkste werken van de laatste jaren binnen de psychoanalytische literatuur rond verslaving. De nieuwe concepten en ideeën die de auteurs lanceren zijn uitdagend en nodigen uit om met hernieuwd enthousiasme het werk met de verslaafde patiënt voort te zetten.

Literatuur

DESCOMBEY, J.-P. (2005). *L' économie addictive — L' alcoolisme et autres dépendances*. Parijs: Dunod.

LOOSE, R. (2002). *The subject of addiction — Psychoanalysis and the administration of enjoyment*. Londen: Karnac.

MONJAUZE, M. (1999). *La part alcoolique du soi — La prise en charge clinique des patients alcooliques*. Parijs: Dunod.

«Updating Freud» in de eenentwintigste eeuw

Bespreking van

Jerry Aline Flieger (2005). *Is Oedipus on line?* Cambridge MA: The MIT Press. ISBN 978 0 262 56207 2, 332 pp., £14,95

LEO RUELENS

Leeft de psychoanalyse vooral voort in filosofie en literatuurwetenschap, zoals men wel eens hoort beweren? Jerry Aline Flieger, hoogleraar Frans, vergelijkende literatuur en vrouwenstudies aan de Rutgers Universiteit in New Jersey, levert hiervan een goede illustratie. *Is Oedipus on line?* handelt over het belang van de oedipale structuur in het hedendaagse, postmoderne denken. En, wat meer is, Flieger is ook in analyse geweest. Tot zover het goede nieuws.

Minder leuk is het om haar te lezen: ze schrijft zoals een analysant spreekt in zijn kuur. Haar stijl is vermoeiend, vrijblijvend en frustrerend voor de lezer. Ze blijft aan de oppervlakte van het (overvloedige) materiaal dat ze aandraagt; we blijven op onze honger naar verheldering.

Grappig is ze wel; niet voor niets ging haar vorige boek over *Der Witz* van Freud. Woordspelletjes en grapjes zijn troef. Maar voortdurend verliest ze haar draad en gedachtelijk. De indeling en betiteling van haar paragrafen zijn een ramp.

Haar uitgangspunt is nochtans boeiend en veelbelovend. Hoe moeten we Oedipus situeren in het huidige computertijdvak? Is Oedipus als paradigma nog relevant? Haar antwoord is een volmondig 'ja', waarbij ze de kritiek van Deleuze ontkracht. Via Lacans schema «L» wordt Freuds oedipale triangulatie opengemaakt en als basis genomen voor een interpersoonlijke psychologie. En Freud blijft overeind in deze tijd. In de confrontatie die ze in zijn naam aangaat met hedendaagse filosofen, zoals onder meer Baudrillard, Lyotard, Žižek, blijft hij zelfs een bruikbaar kompas in de alsmaar verder woekerende virtuele jungle.

Twee voorbeeldjes: Baudrillard diagnosticeert paniekerig een «epidemie van de transparantie» in onze huidige postmoderne samenleving. Freud echter stelt ons gerust: al lang geleden wierp hij hiertegen een dam op door de opaciteit van het menselijk onbewuste te beklemtonen.

Als Lyotard het sociaal-inhumane tracht te vatten als een insisterend restant van dat deel van onze jeugd dat niet gesocialiseerd is geraakt, en als Deleuze spreekt over de mens als een «desiring machine» denken we onmiddellijk aan het driftbegrif van Freud.

De verdienste van dit werk bestaat erin dat het analytici in contact brengt met de hedendaagse filosofie. Het boek leest echter niet vlot; het leest als een aartsmoelijk cursiefje.